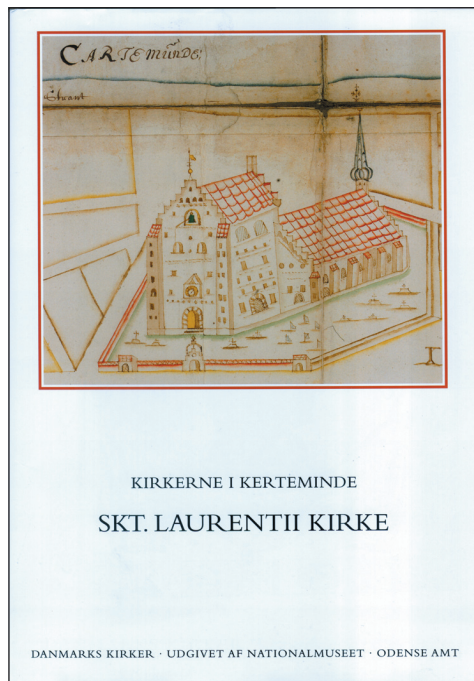
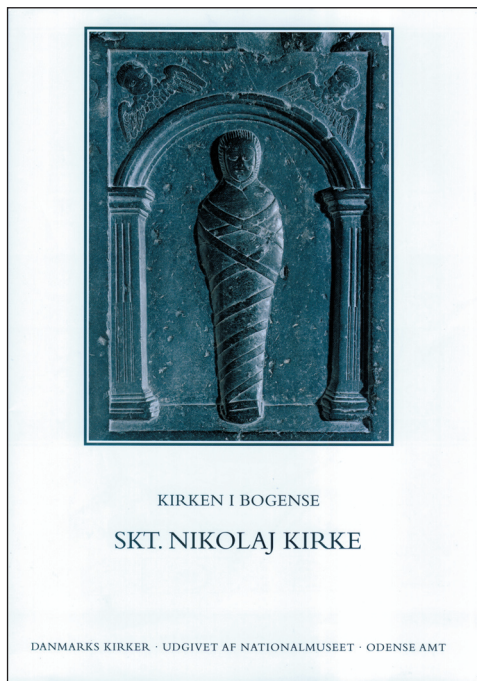

NY LOKALHISTORISK LITTERATUR

Af Dorrit Andersen, Lars Bisgaard og Pia Sigmund

Danmarks Kirker, Skt. Nikolaj Kirke Bogense og Skt. Laurentii i Kerteminde, Nationalmuseet 2009

Standardværket Danmarks Kirker er et af Nationalmuseets flagskibe. Det beskriver samtlige danske kirker – ikke bare dem som er, men også dem som har været. Samme hensigt gælder for kirkernes inventar. Både det som er, og som engang stod i kirkerne, bliver registreret. Det gør værket til en sand guldgrube af oplysninger og et eksempel på den grundforskning, som det ofte klages over, at vi har for lidt af.

Det er derfor en stor glæde, at værket nu påbegynder sin gennemgang af fynske kirker. Den rette formulering må dog være, at Natio-

nalmuseet genoptager sin udgivelse, for allerede i 1990 gik man i gang med Sct. Knuds og kirkerne i Odense. Dengang var Fyns Amt med til at betale, men da politikerne valgte at spare bidraget bort, gik udgivelsen i stå. Siden er en anden finansiering faldet på plads, og det glædelige er nu, at udgivelseshastigheden vil blive større, for der er penge til en selvstændig redaktion for både det gamle Odense Amt og Svendborg Amt. Når Danmarks Kirker bruger de gamle amter skyldes det, at værket blev påbegyndt allerede i 1933, og de dengang 23 eksisterende amter plus København (Skanderborg amt nedlagt 1940 er talt med) satte de administrative rammer. 16 af disse amter er i dag færdigudgivet. Det fortæller lidt om størrelsen af projektet, som

også i international sammenhæng er unikt. I 2009 er de første hæfter så kommet for købstadskirkerne Skt. Laurentius i Kerteminde og Skt. Nikolaj i Bogense i det gamle Odense Amt, som her skal anmeldes.

Beskrivelsen af de enkelte kirker er altid bygget op efter samme mønster. Man begynder med det ydre i form af en kort historisk indledning, hvor de vigtigste data for by, kirke og dens andre fremlægges. Herefter kommer en beskrivelse af beliggenhed og kirkegård, før første hoveddel om kirkens bygningskrop følger. De mange ombygninger gennem tiden søges indfanget, ligesom en sandsynlig datering på kirken foreslås. Denne del sluttes af med gulv, tagværk og eventuelle udsmykninger direkte på væggene. Herefter følger anden hoveddel, nemlig kirkens inventar. Alter, døbefont og prædikestol kommer først, men strengt taget er der næsten ingen ende på, hvad en kirke har haft af genstande i løbet af en typisk 800-årig levetid. Af den grund er dette afsnit næsten altid det længste og mest omfattende. Tredje og sidste del er gravminder inde i kirkerne. Umiddelbart kan man undre sig over, at gravminder er gjort til et hovedafsnit, men årsagen er, at mængden heraf er overvældende i helt store kirker som domkirker men så sandelig også kan være det i købstadskirker. Omvendt kan de være fraværende i landsbykirkerne. Til slut følger dokumentationen i form af noter.

Hvis man påtænker at investere i værket, er det vigtigt at erindre, at det er et opslagsværk, eller en registrant om man vil, og deraf følger flere indbyggede paradokser. På den ene side er der næsten ingen ende på de småting, som man får noget at vide om, men samtidigt er der store emner, som overhovedet ikke kan berøres. Hvordan har kirkegangen været gennem tiderne? Berørte vækkelserne kirken? Hvad har præsterne heddet, og hvem var de? Hvilken magt havde kirken i gamle dage? Og så videre. Vil man vide mere om den slags emner, må man gå til de byhistoriske værker. For det andet er det ikke nogen æstetisk oplevelse at læse værket. Sproget skal ikke fortælle bredt, men først og

fremmest være præcist. Sådan må det være, hvis man tænker efter. I værket er faget historie med andre ord ikke fortælling; det er reduceret til en række opslag om genstande.

Når disse forbehold er nævnt, kan anmelderen kun overgive sig. Hvor får man dog meget at vide i disse bind. I Bogense synes kirken at datere sig fra 1200-tallets begyndelse – de ældste træstykker i tagværket kan i hvert fald dateres til 1205-20. O. 1450 opførte man det søndre sidekapel – siden kaldt karlekapellet – og satte det op i to stokværk. Hvad man skulle bruge al den plads til, ved man ikke. Det etagedelte kapel stod imidlertid kun en generation, før det blev erstattet med høje hvælv, for det skulle passe til en korskirke, idet et nordre kapel – kaldet kvindekapellet – blev bygget lige overfor. Efter byens brand i 1575 blev de næste godt 125 år strenge for kirken, og den forfaldt. Bogenses ringe størrelse i 1800-tallet forhindrede en totalrenovation af kirken som i andre fynske købstæder, og det er grunden til, at redaktionen i dag kan påvise denne interessante bygningshistorie. Det er samtidig grunden til, at Nationalmuseet har foretaget dendrokronologiske prøver på træværket. Thomas Bertelsen, der har stået for gennemgangen af bygningshistorien, gør det godt og får helt ny viden frem.

Inventaret bekræfter for så vidt en 1200-tals datering, idet den ældste kirkeklokke kan bestemmes til dette århundrede. Da Bogense første gang er nævnt i 1288, er kirken som på så mange andre lokaliteter en sladrehank, for uden den havde man ikke kunnet føre byen endnu længere tilbage. Der har ikke været undersøgelser i kirkens gulv, hvorfor man ikke kan udelukke endnu ældre lag.

Bogense Kirke er ikke rig på inventar, men det, den har, er interessant. Det store korbuekrucifiks fra tiden kort efter 1485, som i dag hænger i karlekapellet, er en gave fra abbeden i det store sjællandske kloster Antvorskov og dennes broder. Nu får vi oplyst, at det er bygget efter lybsk forbillede, og der hænger en pendant til det i en af de sønderjyske kirker. At Antvorskov interesserede

sig for Bogense, gør værket derimod ikke noget ud af, men baggrunden er, at klostret blev gjort til enarving efter den hovedrige Steen Basse den Yngre, der døde i 1442, og da han ejede store jordarealer i enen øst for Bogense, var abbeden magnat i oplandet. De forskellige rygter om et aldrig lokaliseret kloster i Bogense kan hænge sammen hermed.

Kirkens største attraktion er dog dens gravsten. Slægten Halvbjörn af Bogense, hvis medlemmer tilhørte byens rådmandskreds, har efterladt sig flere ligsten fra tiden fra år 1500 og frem. Det interessante er, at trods slægtens borgerlige hverv titulerede den sig som adelig. Halvbjörn er faktisk et af de bedste eksempler på de uklare skillelinjer, som var mellem rådsaristokratiet i byerne og lavadelen på landet. Efter adelens sejr i Grevens Fejde 1534-36 blev afgrænsningen sat i system, og i Bogense betød det, at der blev anlagt en retssag mod Halvbjörn'erne i 1550 for ikke at være af ret adel. Tilsyneladende havde slægten ikke de bedste argumenter, og meget tyder på, at den tog historiefalskning i brug ved at tilføje våbenskjolde på den ældste ligsten over et slægtsmedlem. Det er i hvert fald en spændende historie, og nu tilføjer Danmarks Kirker så afbildninger af samtlige aftegninger, der er lavet af de gamle ligsten gennem tiderne, og som er af uvurderlig hjælp, fordi originalerne, der har ligget i kirkegulvet, er slidt til ukendelighed.

Altertavlen i Bogense er en såkaldt skriftaltertavle med udvalgte citater fra Det Nye Testamente. I 1989 blev man klar over, at den var bygget bl.a. ved genbrug, og at en eller flere af kirkens senmiddelalderlige altertavler indgik i den. Nu leverer kirkeværket dokumentationen i form af gode farvefotografier, og dermed kan den sjældne påvisning indgå i den videre forskningsdiskussion. Gennemgangen af prædikestolen er ligeledes særdeles interessant. Det er efter al sandsynlighed et arbejde af den nederlandske kunstner Harmen Garstenkorn, som igen har gjort brug af en række kobberstik fra sit hjemland fra 1580-1600. Det vakte så stort behag i samtiden, at prædikestolen blev ko-

pieret og opsat også i Hårslev Kirke, selv om kunstneren umuligt kan være den samme, fordi kvaliteten ikke står mål med den i Bogense. Garstenkorn var selv inspireret af opbygningen af prædikestolen i Sct. Knuds i Odense, så på den måde giver kirkeværket et levende indtryk af samspillet mellem fynske kirker i højrenæssancen. Læseren kan kun nyde gennemgangen, for den er fulgt af knivskarpe farvefotos.

Kerteminde Skt. Laurentii er en mere almindelig købstadskirke end den lille i Bogense. Det skyldes først og fremmest byens højere velstand. Modsat de mange ombygninger og ændringer i Bogense, fik kirken i Kerteminde en total ombygning i årene o. 1476. Dets mest markante udtryk blev den smukke østgavl. Det gennemført hvælvede kirkerum blev dog ikke skabt på én gang, for kirkeværket kan vise, at byggeriet gik i stå o. år 1500. På nær de tre østligste hvælv stod kirken fladloftet helt frem til 1698. Det 20. århundredes gode kirkeøkonomi kan få en til at glemme det elementære forhold, der var mellem økonomi og byggeri i tidligere tider. Især hvis brødet var slået stort op, kunne det tage ufattelig lang tid, før større kirkebyggeri kunne gøres færdig. Kerteminde synes at være blevet fanget i denne fælde.

Kerteminde Kirke er generelt rigere end Skt. Nikolaj i Bogense. Det skyldtes på den ene side, at byen fungerede som stabelplads for Odense helt frem til 1680. Men det må også tilskrives en kraftindsats af byens borgere i det sene 1600-tal og ind i 1700-tallet. Fra denne tid stammer et rigt inventar. Beskrivelsen af det fylder mere end dobbelt så meget som det i Bogense. Kirkeværket har med held kunnet benytte sig af det i 1995 udgivne manuskript af provst Nicol Seidelin Bøgh, som i 1770-71 gav fyldige beskrivelser af kirkerne i sit pastorat Drigstrup og Kerteminde. På den baggrund kan Rikke Ilsted Kristiansen, der har stået for inventardelen, give et ret nøjagtigt billede af, hvordan kirken har taget sig ud o. 1750. Det er lidt af et scoop.

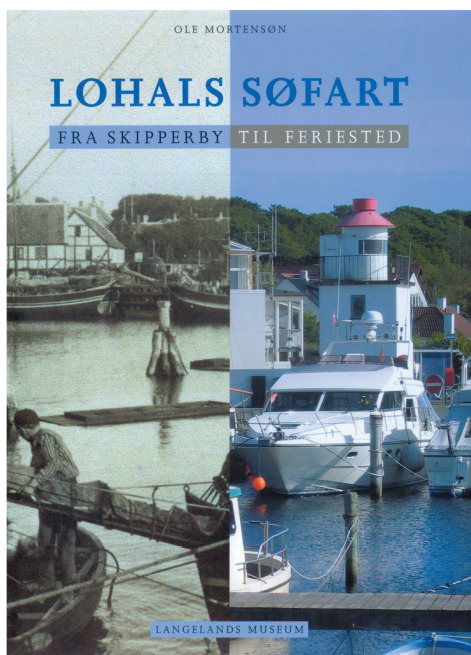
Kerteminde er vel den købstadskirke,

som i dag har mest barok på Fyn. De stærke farver i rødt og guld giver kirken en varme, som er protestantiske uvant. Langt fra alt er bevaret. Af den sirlige lektorievæg, der skilte koret fra skibet, er kun nogle pragtstykker tilbage, mens andre genstande som det elegante timeglas til prædikens længde i dag er på Nationalmuseet. Den berømte ligbåre fra ligbærerlavet har kirken dog haft held til at beholde. Præster og borgere skabte i forening kirken. Et bevaret takstreglement for stolestadernes benyttelse fra 1698 viser, at der var reserveret plads til flere kvinder i kirken end til mænd. Det er en spændende iagttagelse. Hvad det betyder religiøst, og hvad det fortæller om Kertemindes demografi på denne tid, er spørgsmål, som desværre går på tværs af kirkeværkets regelrette afgrænsning, og som læseren ikke får svar på.

At senmiddelalderen også var en rig periode for kirken, er der ingen tvivl om. Alene totalombygningen af kirken vidner herom. Men en række bevarede genstande, som de første lutherske biskopper ønskede af vejen, fortæller også herom. Mest kendt er nok kisten, hvori Kristus ligger blodbestænkt og afsjælet. Den er blevet brugt som rekvisit i påskens liturgi og som andagtspunkt året igennem. Det er fantastisk, at den har fået lov at overleve, for fjender har den haft nok af, sådan som kirkeværket beretter om. Det er også spændende, at kirkens gamle monstransskab er bevaret i amputeret form. Heri opbevarede man monstransen, der blev brugt til processioner til ære for messen i almindelighed og Kristus i særdeleshed, for i den sad symbolet på forsoning, Kristi legeme, altså en oblat. I Kerteminde savede man det pompøse skab i to og anvendte den øverste del til en ny pengeblok.

Danmarks Kirker er med de to hæfter godt i gang med købstadskirkerne på Fyn. Nu er det kun at glæde sig til de efterfølgende bind.

LB

Ole Mortensøn: Lohals Søfart. Fra skipperby til feriested. Udgivet af Langelands Museum, 2009. 239 sider.

Lohals, Langelands nordligste by, har været skipperby siden 1862, da havnen blev anlagt, og mange huse blev bygget for at huse beboere, der levede af sejlads, håndværk eller handel. 100 år varede byens blomstring, med havnen og alle dens aktiviteter som centrum. Siden 1960'erne er erhverv i byen med havet som ressource gået tilbage som i mange andre små maritime lokalsamfund. Skippere og fiskere blev ramt af den almindelige centralisering, der medførte et rolleskift fra søfarts- og fiskersamfund til udkantsområde. Nu er der kun livligt i byen et par måneder om sommeren, når sommerhusene er befolkede.

Denne bog sætter ikke kun fokus på havnen og de maritime håndværk, men også på mange andre aspekter af livet i byen. Bogens forsideillustration fortæller hele historien: Den er sammensat af to fotos af havnen, taget fra samme synsvinkel, men ak hvor forandret: Til venstre et foto fra ca. 1890 med skonnerter og skuder og bindingsværkshuse i baggrunden. Fotoet til højre – fra 2009 –

viser et par store motorlystbåde side om side i havnen med en baggrund, der viser et glimt af det tidligere badehotel, fyrtårnet og en skilteskov på havnepladsen.

Der skete meget i Lohals i løbet af de 100 års storhedstid. Omkring år 1900 blev der bygget det ene feriepensionat og hotel efter det andet, og byen summede af liv i feriemånederne. Der kom mange tyske badegæster, især før 1914. I 1930 var der hele 57 hjemmehørende fiskerbåde plus motorfragtskibe, der sejlede i de danske farvande og længere ude. Nu er der ikke en eneste erhvervsfisker tilbage. De skibe, der nu løber i ind i Lohals havn, er udelukkende sejlbåde.

Ole Mortensøns bog er gennemillustreret med fotos, tegninger og kort. Der er benyttet en del gode tegninger fra tiden mellem 1885 og 1913 af Ivar T. Rohde. Bogen er fin som bladrebog, men samtidig også fuld af oplysninger, tabeller og beretninger fra arkiver og aviser. Der er brugt et omfattende kildemateriale, og bogen er meget veldokumenteret. Vi dykker både ned i detaljer og spændende fortællinger især omkring sejlads og fiskeri. Der er mange sidelange beretninger fra søfolk, fundet frem fra lokale arkivers gemmer.

Min sejlerinteresserede ven fra Nordlangeland indvender, at der er lidt for meget statistik og for mange tabeller i bogen; men – tilføjer han – ”dem kan jeg jo bare springe over og fordybe mig i alt det andet stof”.

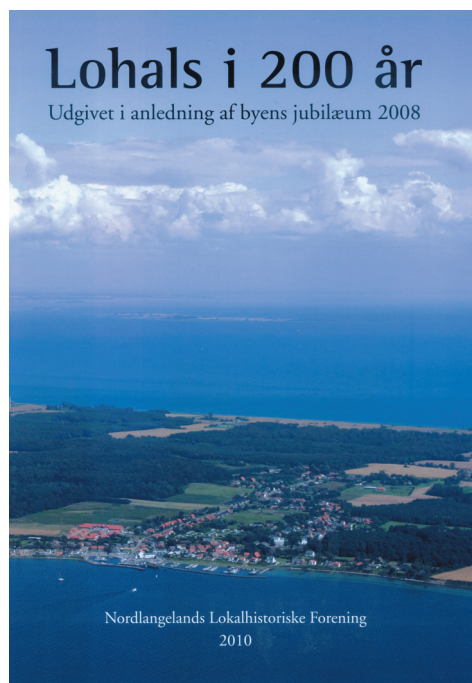
I ti store kapitler kommer vi rundt om forhistorien med bebyggelsen Hou, søfartens udvikling i begyndelsen af 1800-tallet – med et spændende afsnit om kanonbådshavnen på Englandskrigens tid, Lohals som skipperby, de to verdenskrige set fra Lohals og omegn og endelig skibsfartens gradvise ophør efter 1945. Vi slutter af med den nyeste udvikling som feriehushavn med befolknings-tilbagegang, lukninger og feriehusbyggeri.

Kapitel 10 indeholder en fortegnelse over skibe, som har været hjemmehørende i Lohals gennem tiderne, skibe med spændende navne som ”De elleve søskende”, ”De fire plejebørn” og ”Venners minde”. Hver

især gemmer på historier, som bogen ruller ud.

Til slut kigger Ole Mortensøn på nutiden og fremtiden: Er turisme og sommerhusbyggeri nok til, at et lille lokalsamfund kan eksistere fremover? Her går bogen lige ind i en landsdækkende aktuel debat om de små ydersamfunds fortsatte eksistens.

PS

Lohals i 200 år. Udgivet i anledning af byens jubilæum 2008.

Udgivet af Nordlangelands Lokalhistoriske Forening, 2010. 263 sider.

Det er ikke ofte, der udkommer hele to bøger om et lille bysamfund i Danmark. I 2009 udkom ovenfor omtalte ”Lohals Søfart”, i år udkommer så ”Lohals i 200 år”. Og det sker heller ikke ofte, at en gruppe mennesker fra en lokalhistorisk forening sætter sig sammen for at skrive et omfattende værk om deres bys historie. I dette tilfælde kommer lokalhistorikerne fra Nordlangelands Lokalhistoriske Arkiv og kalder sig Lohalsgruppen. Den består af kvartetten Dorte Bennedbæk, Tessa

Clausen, Birte Eskelund og Stig Munch – også kendt som ivrige skribenter i årsskriftet Øboer, udgivet af Rudkøbing Byhistoriske Arkiv. ”Lohals i 200 år” suppleres oven i købet af en fin hjemmeside: www.lohals200.dk, skabt i anledning af Lohals’ 200 års jubilæum i 2008.

Forfatterne siger beskedent, at ”Lohals i 200 år” skal ses som et supplement til Ole Mortensøns bog, - men hvilket supplement! ”Lohals i 200 år” er omfattende, veldokumenteret, velskrevet, smukt og spændende illustreret – kort sagt et tegn på det høje niveau, vores bedste lokalhistorikere arbejder på.

”Lohals i 200 år” indledes med et kort tilbageblik på tiden før 1800 og beskriver så indgående forberedelserne til Kanonrobådstationens 200 års jubilæum og selve dagen, den 17. september 2008, der blev festligt markeret med dronningebesøg. Lokalhistorikerne var tidligt ude med at samle historier ind og kunne arrangere en flot plancheudstilling, og hjemmesiden gik i luften. Så får vi historien om havnens og byens udvikling, særlig i tiden efter den rigtige havns anlæggelse i 1862. Søfarten var hele anledningen til byens anlæggelse og udvikling; den beskrives, så man udmærket kan læse den også efter at have studeret Ole Mortensøns værk.

”Lohals i 200 år” fortæller nemlig flere historier om dagliglivets mange sider og er bredere anlagt end søfartsbogen. Ud over søfart er der en stor vifte af emner at tage fat på. Bogen har store afsnit om fiskeri, landbrug, industri og håndværk, handel, forningensliv, feriegæster, skole- og kirkeliv og meget mere. Underholdende beskrivelser af mennesker og dagligliv i en lille dansk by: Tolder, vejer og måler, sognefoged, brandfoged, snefoged, jordmoder osv. – et mylder af funktioner, alle uundværlige for forståelsen af vores nære fortid. Lokale på Langeland vil nikke genkendende til historierne om hele dette mikroliv, vi andre kan trække paralleller til andre byer andre steder i landet. ”Lohals i 200 år” er en meget levende bog, fordi lokalhistorikerne har fundet frem til mæng-

der af historier om egnens mennesker. Der trækkes tråde fra familie til familie og berettes alle de mange personlige historier, der gør historien nærværende og fascinerende.

Hvert af bogens afsnit slutes af med en udmærket lille rubrik: ”Hvis du vil læse mere:” med henvisning til yderligere læsning.

”Lohals i 200 år” afsluttes med nogle siders præsentation af de fire forfattere, et par tilflyttere, andre opvoksede på egnen. Hver får mulighed for at reflektere over spørgsmål som ”Hvordan ser jeg Lohals’ fremtid?” Man må håbe, at Langelands politikere og erhvervsfolk læser dette afsnit grundigt, for disse fire mennesker har virkelig tænkt sig om og kommer hver især med gode og positive ideer til fremtiden.

Lad mig slutte med at sige, at man udmærket kan anskaffe sig og læse begge bøger om Lohals. De griber historien an på hver sin måde og supplerer hinanden fint.

PS

Gelsted Skole 1958-2008 og forudsætningerne. Ved Hans Walmar. 102 sider.

En pensioneret lærer fra Gelsted Skole på Vestfyn – Hans Walmar – blev opfordret til at skrive skolens historie i anledning af dens 50 års jubilæum i 2008. Han gav sig til at grave i skolens gemmer, besøge arkiver, bede om historier fra tidligere elever og lærere og stykke

historien sammen. Han dykkede ned i de skriftlige kilder og læste bl.a. aviser fra de 50 år. Der fandt han en overskrift fra Middelfart Venstreblad 20. oktober 1958: "Gelsted har nu en af de største og bedste skoler i amtet. Indvielse med begejstring, hyldest og gaver til skolen, som har kostet 1.8-1.9 mill. kroner."

Jo mere forfatteren gravede i fortiden, desto mere blev han overbevist om, at 50 år ingen alder er for en skole. Enhver skole i den aldersklasse har en eller flere forgængere, som også må være med i jubilæumsskriftet for at trække linjerne tilbage og frem til nutiden. Jo mere skolehistorie forfatteren studerede, jo mere blev han overbevist om, at skolehistorie ikke kan stå alene, men er tæt knyttet til tidens historie, til samfundets historie og udvikling, og at dette stof skal med i skriftet. Og endnu videre ud: At det danske samfunds udvikling bedst kan forstås i tilknytning til europæisk historie og idehistorie, og at vi også lige skal have et resumé med derom.

Måske mangler der en egnshistorie for Gelsted og omegn? I al fald er denne skolehistorie udvidet med korte rids af såvel egnshistorie fra vikingetiden og frem, som dansk historie og glimt af europæisk historie og idéhistorie.

Allerede på skriftets forside præsenteres vi for fokuspunkterne, som bl.a. er: "Eggen, Idehistorie, Dramatiske begivenheder på eggen, Økonomisk udvikling, Kirke og skole, Gelsteds udvikling, Livsvilkår," og meget mere. Titlens ord "... og forudsætningerne" bliver klar for læseren, og man kommer sandelig vidt omkring. Men den skolehistoriske læser bliver ikke skuffet. Skriftet rummer også meget oplysende stof om selve skolen og de seneste 50 år. Cirka 1/3 af pladsen optages af personlige beretninger fra nuværende og tidligere elever og ansatte. Det er forbavsende, at 102 sider kan rumme så mange historier og så mange oplysninger fra nær og fjern.

Det oplyses, at skriftet kan købes for 60 kr. ved henvendelse til Hans Walmar, Møllegårdsvej 5, 5560 Aarup.

PS

Erik Ingemann Sørensen: ESBEN – en dreng i krig. Med illustrationer af Lucy Bergström. Udgivet af Østfyns Museer, 2009. 115 sider.

Fynske Årbøger anmelder normalt kun bøger for voksne. Men med denne bog gør vi en undtagelse, for det er ikke hver dag, børnene også får sig en historisk roman, hvor handlingen foregår på Fyn.

Erik Ingemann Sørensen's bog er baseret på virkelige begivenheder, nemlig Kerteminde's bombardement, den danske flådes landgang i Kerteminde den 31. oktober 1659, og slaget ved Nyborg. Nogle af bipersonerne i bogen, f. eks. feltmarskal Hans Schack, den hollandske admiral de Ruyter og præsten hr. Claus fra Munkebo, er virkelige personer. Hovedpersonen, den 13-årige fiskersøn Esben, og hans familie fra Kerteminde er fiktive personer, og handlingen omkring Esben er ren fiktion. Bogen er skrevet for børn i alderen 11-14 år som led i Østfyns Museers fejring af 350-året for de store begivenheder på Østfyn.

Jeg har læst bogen sammen med en dreng på 11 år, og vi er ret enige i vores be-

tragtninger. Man skal et godt stykke ind i bogen, før den fænger; men så bliver den også ”ret spændende”. Man skal i al fald gå i 5. klasse, før man kan læse den selv, for det er en ”lang” bog, og selv for en kvik 11-årig er der ting, som ikke helt er til at forstå. Hovedpersonen Esben er snedig, og han kommer ud for mange spændende begivenheder og bliver en vigtig brik i krigsspillet, som får danskernes landgang til at fungere. Men mon en 13-årig dreng virkelig græder så meget? Helt modig, synes vi ikke, han er; måske en ganske almindelig dreng.

Det burde vel give en ung (og en ældre) læser et sus, når vi følger Esben om bord på admiralens skib; men vi bliver ikke rigtig tændt. Til gengæld synes vi rigtig godt om det billede, der males af den lille fiskerby Kerteminde og dens beboere. Folk holdt sammen og hjalp hinanden. Selvom man kun havde lidt at spise selv, gav man altid til dem, der havde det lidt hårdere. Min unge læser var forbavset over de mange fattige og tiggere i byen. Tidsbilledet fungerer godt, bogen lægger op til fin indlevelse i en fjern tid og dens mennesker.

Men den 11-årige var lidt forvirret: ”Hvornår foregår handlingen egentlig?” spurgte han – og med god grund. Bortset fra, at årstallet 1659 bliver nævnt i bagsideteksten, er der ingen historisk vejledning at finde. ”Har Esben levet engang?” spørger min medlæser videre. Det ville nok være godt at forsyne romanen med en læsevejledning, så unge læsere kunne orientere sig, f.eks.: ”Esben har ikke levet, han er en romanfigur, men Hans Schack og ... er virkelige personer.” Det ville også være en lettelse for både børn og voksne læsere, hvis bogen var forsynet med et kort rids af de historiske begivenheder som baggrundsviden, og hvis bogen havde et kort over egnen, så vi bedre kunne se Esbens ture rundt omkring og skibenes sejlads for os. Hvor ligger Munkebo i forhold til Kerteminde og Nyborg? Ja, på side 61 har vi et kort, som den danske ”spion”, kaptajn Peter Petersen fra Kerteminde, har tegnet; men det er uklart, og det giver ikke et godt

billede for moderne læsere.

Et alternativ kunne være en www-henvisning til udvalgte undervisningssider på Østfyns Museers udmærkede hjemmeside.

PS

Peter Dragsbo: *Hvem opfandt parcelhuskvarteret? Forstaden har en historie.* Plan og boligbyggeri i danske forstads kvarterer 1900-1960. Udgivet af Museum Sønderjylland og Dansk Center for Byhistorie. I kommission hos Syddansk Universitetsforlag 2008. 274 s.

Peter Dragsbo har i mange år beskæftiget sig med de danske forstæders historie og har selv bidraget med gennemgange heraf i flere byhistorier, bl.a. fra Middelfart, hvor han selv var museumsinspektør 1991-2002. I dag er han overinspektør ved Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot.

Bogens ambition er at give en sammenlignende gennemgang af byplan og bebyggelse i de danske forstæder efter 1900. Over 50 % af befolkningen skal være opvokset i et forstads kvarter; men indtil denne bog har 1900-tallets nye bymiljøer været ret historieløse efter forfatterens mening. Han har derfor støvsuget den meget spredte lokalhistoriske litteratur for relevante oplysninger og gennemgået publikationer, betænkninger og

planmateriale vedr. byplanlægning. Han kan derfor levere en meget detaljeret og grundig fremstilling af udviklingstendenserne og historien bag nogle af de vigtigste boligmiljøer i forstæderne: byggeforeningsbyggeri og havebyer, socialt og kommunalt boligbyggeri, samt villaer og parcelhuskvarterer frem til 1960. I de følgende år gav den hastige velstandsstigning og udviklingen af typehuset brændstof til det store parcelhusboom i 1960'erne og 70'erne, de år, de fleste danske i dag forbinder med ordet parcelhus.

Lokalhistorikeren vil kunne hente megen inspiration i dette værk, og for det fynske områdes vedkommende har Odense og Rudkøbing været udvalgt til særlige undersøgelser 2007-08 (eksempler på både et stort og et mindre bysamfund).

De utrolig mange fotos af huse og kvarterer landet over er næsten alle optaget af Dragsbo selv. Det er knap muligt at finde en side, der ikke prydes af en eller flere illustrationer. De bidrager stærkt til at opfylde hans ambition om, at bogen også er ment som en lystrejse gennem Danmarks forstæder.

Vi har fået et fremtidigt standardværk inden for byudviklingslitteraturen, vægtig i enhver henseende, også med hensyn til teoretiske overvejelser fra etnologividenskabens verden.

DA

Jørgen Burchardt: Lydpotter, arbejde og ledelse. Walker Danmark – fra håndværk til multinational business. Udgivet af Middelfart Museum & Forlaget Kulturbøger, 2008. 160 sider.

Da industrivirksomheden Walker Danmark i Middelfart stod foran lukning i 2002, var Middelfart Museum hurtigt ude. Museet engagerede industrihistorikeren Jørgen Burchardt til at dokumentere fabrikens arbejdsgange og historie. Der blev samlet utallige genstande, der blev lavet videooptagelser, medarbejderne blev interviewede, og der blev lavet feltarbejde på selve fabrikken, mens arbejdet endnu var i gang. Hele denne

dokumentation blev udgangspunkt for en særudstilling på Middelfart Museum i Industriklurens år, 2007: "Moderne tider – historien om Walker Danmark A/S" og nu også i bogen om Walker. Det er godt at vide, at et lille museum bruger kræfter på at dokumentere den uddøende art: Mellemstor industrivirksomhed i Danmark.

Middelfart Museum har haft lokal industriklure på programmet i de sidste 15-20 år. Hidtil mest ældre historie fra før 1960, som bygningen af den første Lillebæltsbro. Men med fokus på lydæmpervirksomheden Walker flyttede fokus til lidt senere lokal industriklure. Walker flyttede til Middelfart fra Odense i 1969. Årsagen til museets interesse i nyere industriklure skal dels ses ud fra jernindustriens betydning for Middelfartområdet med mange arbejdspladser, dels Walkerfabrikens tilknytning til virksomheder som Kosan, Dinex og Cylindric, og dels det globale aspekt: Det lokale i det globale.

Museumsinspektør Harriet M. Hansen indrømmer i sit forord, at industriklure bliver svær at finde og fastholde, når den går hen og bliver international. Det er særlig svært at trænge ind i storkoncernernes beslutningsgange. Men så vidt undertegnede kan dømme, får vi her et flot og gennemarbejdet indblik i en moderne industrivirksomheds multinationale beslutningsgange.

Lydpotter og industriklure – jeg må indrømme, at jeg ikke havde troet, at det kunne interessere undertegnede; lydpotter skal vist bare være der et sted på bilerne og

fungere godt. Men straks fra begyndelsen af læsningen af denne bog blev jeg indfanget, for den indeholder meget mere end bare beskrivelsen af et håndværk, der i løbet af 67 år blev industri, blev solgt for at indgå i en endnu større industrivirksomhed, for til sidst at blive led i en global virksomhed. Denne udvikling skildres på fascinerende vis og fint underbygget af talrige fotos med gode og fyldige billedbeskrivelser.

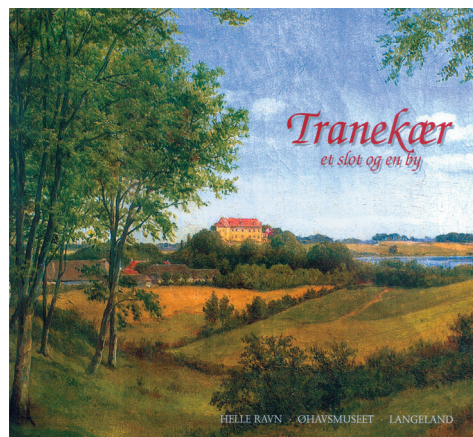
Det hele begyndte med en grovsmed i Sønderjylland i 1935. Ingemann Otto Buck flyttede sin lille produktion af udstødnings-systemer for biler til storbyen Odense i 1937, og her voksede fabrikken støt og roligt, alt som bilismen og behovet for bildele tiltog. Det kan røbes, at Odense dengang var Danmarks bilby nr. 1!, for her lå nemlig landets største bilfabrik, De forenede Automobilfabrikker. Bucks fabrik lå en tid i Ryttergade og senere ved Nyborgvej. Navnet blev Dansk Lyddæmperfabrik, senere mere internationalt: Lydex. I 1969 blev fabrikken overtaget af Kosan og flyttede til Middelfart. I 1978 var den epoke slut; Lydex blev solgt til storkoncernen Tenneco i USA. "Big is beautiful" og "Building Business is our Business" lød filosofien nu. Walker Manufacturing var en af Tennescos mange industrier. Sådan gik det til, at fabrikken i Middelfart nu hed Walker Danmark, og at amerikanske traditioner og lovgivning fik indpas.

Bogens titel indeholder bl.a. ordet "ledelse". Det er vigtigt, at beskrivelsen af skiftende former for ledelse bliver fastholdt og dokumenteret. Det er et omfattende emne, jo længere vi kommer op imod 1900-tallets slutning. Vi får spændende indblik i danske, amerikanske og internationale måder at lede en virksomhed på. Vi hører om, hvordan moderne japanske metoder som LEAN – udviklet af Toyota – drages ind, og om hvordan der ofte kan sættes lighedstegn mellem ledelse og eksperimenteren med metoder for måling og kontrol. Nogle virker – en tid – andre slår fejl. Vi kan også læse spændende historier om Walkers skiftende ledere og deres ofte meget individuelle ledelsesstile.

Bogens titel indeholder også ordet "arbejde", i Walker og dens forgængere. Adskillige arbejdsgange er vel beskrevet og dokumenterede med fotos. Også den rationalisering, der hele perioden har fundet sted, skildres, plus de protester som arbejderne uvægerligt har reageret med, samt ledelsens reaktioner.

PS

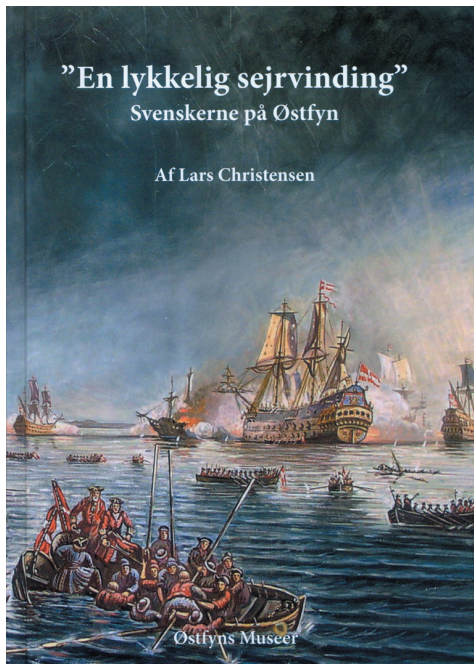
Helle Ravn: *Tranekær – et slot og en by*. Udgivet af Øhavsmuseet Langeland, 2010. 163 sider.

En smuk bog fyldt med vidunderlige fotos, sat op med lækker lay-out (af Manfred Werner). Indbydende som forberedelse til en langlandsrejse med særligt besøg i Tranekær, dejlig at bladre i og kigge billeder i.

Danmarks herregårde er alle mere eller mindre tilknyttede de nære omgivelser, markerne, skovene, landsbyerne. I Tranekær er tilknytningen særlig tæt, for byen er skabt af Slottet (i denne bog altid skrevet med stort begyndelsesbogstav) og ligger direkte under slotsbanken, og Slot og by udgør tilsammen et stadig næsten intakt kulturmiljø.

Helle Ravn beskriver situationsbilleder fra livet på Slottet gennem århundrederne og skildrer enkeltstående begivenheder. Bogen rummer mange oplysninger og historier, men ingen dyberegående beskrivelser. Der fokuseres på minibiografier om greverne Ahlefeldt-Laurvig, hver især med sine ud-

prægede interesser.

En del af fotomaterialet stammer fra en gennemfotografering af Slottets rum i 2003, året da lensgreve Preben Ahlefeldt-Laurvig og lensgrevinde Brita flyttede ud og overlod Slottet til sønnen, grev Christian, 13. generation på Slottet, og hans familie. Der fortælles om musiklivet, som det fandt sted på "Generalens" tid omkring år 1800, om tjenestefolk ud fra et interview med tjener Svend Rene, som arbejdede for greveparret mellem 1949 og midt-1980'erne, om opskrifter af Trane-kærs kok, C. Jacobsen, der i 1821 i Odense udgav "Nye Kogebog eller Anviisning til at koge, bage, stege, indsynte, anrette, osv.", om parken i fortid og nutid og TICKONprojektet, der blev begyndt i 1993, om skovrider Fløytrup (skovrider 1931-1955) og Godsets skovbesiddelser og endelig om landbruget.

Disse historier er som små appetitvækere; hvis man ønsker fordybelse, er man henvist til litteraturlistens værker. Byen Tranekær skildres naturligvis også. Næsten alle huse er opført af Slottets besiddere med et særligt formål, som boliger for håndværkere, musikere og jægere. Dertil kommer Sukkerfabrikken, vandmøllen, godskontoret, sko-

lerne og asylet, hver med sin historie og smukke illustration. Bogen gør klart, at by og Slot engang var et hele, og at alle var afhængige af hinanden.

En gåde: På side 101 er der et stort fotografi af "En flot kusk fra Tranekær" fra cirka 1890. Hans ene støvle står foran ham, og tilsyneladende mangler han et ben. Billedteksten siger ingenting om dette mysterium.

PS

Lars Christensen: "En lykkelig sejrvinding". Svenskerne på Østfyn. Østfyns Museer 2009. 180 s.

I 2009 var der gået 350 år siden slaget ved Nyborg den 14. november 1659. I dette slag blev den svenske besættelsesmagt under ledelse af kongen, Karl 10. Gustav, definitivt slået militært af den danske hær og dens allierede. Det blev afslutningen på krigen med arvefejden 1657-59, der nær havde kostet Danmark dets selvstændighed. Denne skelsættende begivenhed i Danmarkshistorien blev da også markeret på talrige måder sidste år, og da de afgørende, afsluttende krigshandlinger fandt sted på Østfyn, har Østfyns Museer (museerne i Kerteminde og Nyborg) udgivet denne bog, der er skrevet af historikeren, ph.d. Lars Christensen.

Standardværket om de fynske begivenheder er ellers Åge Fasmer Blombergs store disputats fra 1973 "Fyns vilkår under sven-skekrigene 1657-1660", som forfatteren også fremhæver i sin indledning og gør flittigt brug af. Desværre er netop dette værk faldet ud i kilde- og litteraturlisten.

Den er ellers imponerende. Mange har været fascineret af begivenhederne, og forfatteren kan på grundlag heraf give en vel-skrevet beretning med inddragelse af både den internationale og den nationale baggrund, der er nødvendig for at kunne forstå, hvad der skete på Østfyn. Østfyn er her defineret som Bjerge og Vindinge herreder med købstæderne Nyborg og Kerteminde. Der er lagt særlig vægt på at fortælle, hvordan den civile lokalbefolkning oplevede historien.

Trods det sparsomme kildemateriale herom er der ingen tvivl om, hvor hårdt det gik ud over de civile: udplyndring, vold og brandbeskatning er tilstrækkeligt bevidnet, også på Østfyn, og man er ikke i tvivl om, at forfatteren meddeler alt, hvad han har kunnet finde frem til.

Bogens overtitel er et citat fra en kongelig forordning 1660, hvori det fastsættes, at årsdagen for slaget skal fejres hvert år som en helligdag i Nyborg med de påkrævede bønner, tekster, musik og klokkeringning. Det fortsatte i øvrigt hvert år frem til 1766, da forordningen blev ophævet, da en dansk prinsesse blev gift med den svenske konge, og forholdet mellem Danmark og Sverige var forbedret i en sådan grad, at det åbenbart var blevet politisk ukorrekt at fortsætte sejrfejringen!

Men glemt blev begivenhederne aldrig. I 1909 skænkede Svendborg Amts Historiske Samfund (én af Historisk Samfund for Fyn's moderforeninger) således byen Nyborg en pragtfuld mindesten for slaget.

DA

Karen Margrethe Fabricius: *Det lille sygehus' rolle og betydning for et mindre samfund. Ærøskøbing Sygehus 1890-2000.* Ærø Museum 2009. 119 s.

Takket være en bevilling fra Kulturarvsstyrelsen er denne bog blevet til, herunder de forudgående undersøgelser. Et stort og rigt kildemateriale er gennemgået og indsamlet. Der er især tale om Ærøskøbing Kommunes arkiver, sygehusets eget arkiv og arkiverne i Landsarkivet for Fyn fra Svendborg Amtsråd og Fyns Amtskommune. Hertil kommer aviser og en række interviews, bl.a. med tidligere medarbejdere.

Hospitalets historie skildres omhyggeligt og detaljeret; men hele tiden inddrages den generelle lægevidenskabelige udvikling og de skiftende administrative forhold til perspektivering. Bogen er opdelt i fire hovedafsnit: Etablering af det lille sygehus 1890-1920, Det lille sygehus sprænger sine fysiske

rammer 1920-1945 (og er i 1939 øens største bygningskompleks og et af landets mest moderne hospitaler), Det lille sygehus konsolideres 1945-1965 (men får stigende vanskeligheder med at følge med den hastige udvikling og skaffe kvalificeret personale) og Det lille sygehus' kamp for overlevelse 1965-2000.

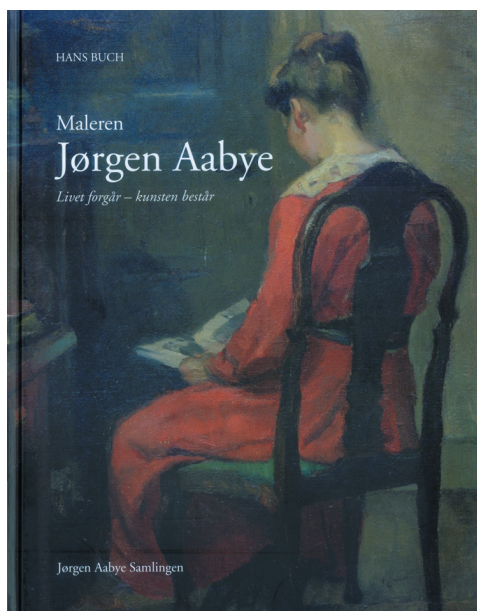
I 1988 forelå Fyns Amts spareforslag i forbindelse med amtets rapport om den fremtidige sygehusstruktur. Forslaget ville betyde nedlæggelse af Ærøskøbing Sygehus. Men storstilede demonstrationer på Ærø under mottoet "Bevar liv på Ærø – Lad sygehuset leve!" gjorde stort indtryk. Herefter stiftedes også Sygehusforeningen Ærø, der blev øens største forening og skulle arbejde for bevarelsen af sygehuset. Det er lykkedes indtil i dag, og Ærø sygehus findes stadig på Region Syddanmarks sygehuskort på hjemmesiden som et "ø-sygehus med lokalt tilpassede tilbud i fremtiden".

Forfatteren forsøger efter hvert hovedafsnit at opsummere de træk, der belyser bogens hovedtitel, og et afsluttende afsnit med titlen *Det lille sygehus' rolle og betydning* indeholder overvejelser om konsekvenserne for bosætning på øen, for arbejdspladser og erhvervsliv, for tryghed, for fællesskab og

identitet, sygehusverdenen generelt og ø-samfundet generelt. Om det sidste konkluderes med et citat fra interviewundersøgelsen: ”Selvfølgelig skal man have et sygehus på en ø af Ærøs størrelse. Det hører sig til for at være et helt samfund.”

DA

Hans Buch: Maleren Jørgen Aabye. Livet forgår – kunsten består. Udgivet af Jørgen Aabye Samlingen 2008. 226 s.

Kunstmaleren Jørgen Aabye (1868-1959) blev født på Gadstrup Hvidegaard i Gadstrup ved Nørre Aaby på Vestfyn. Skønt bosat som voksen i København bevarede han hele livet kontakten til fødeegnen og sin talrige familie dér, ligesom han også har malet motiver fra hjemegnen.

I 2004 blev foreningen Jørgen Aabye Samlingen stiftet i Nørre Aaby med det formål at indsamle værker af kunstneren og diverse kildemateriale om hans liv samt udvide kendskabet til hans kunst, der nok ikke er så kendt i dag. Et resultat heraf er denne rigt illustrerede bog, der er forfattet af en af Aabyes slægtninge, Hans Buch, der døde kort efter udgivelsen.

De talrige farvefotos af Aabyes værker i privat og offentlig eje skyldes fotograf Arne Gydesen, og en omfattende personalhistorisk research i København er foretaget af Preben Schaldemose i københavnske arkiver m.v. og hos private, herunder herregårde. Desværre savner bogen helt præcise kildehenvisninger og et noteapparat med oplysning om, hvad de enkelte afsnit bygger på. Det er langtfra altid, at man kan gætte sig til det ud fra brødteksten. Og i en bog med så høje ambitioner, udgivet med støtte fra diverse fonde m.m., burde der også have været en samlet oversigt over de værker, man kender af kunstneren, med de nødvendige specifikationer.

Jørgen Aabye blev uddannet som maler i København med afgang fra Kunstakademiet i 1891 og foretog også flere studierejser i udlandet. Han blev hurtigt en meget påskønnet og produktiv maler af landskaber, blomster og portrætter i stor stil, en dygtig håndværker med en sympatisk mainstreamproduktion. Læseren kan ikke betvivle Hans Buchs store kærlighed til hans emne, men det havde måske ikke været af vejen, om en kunsthistoriker også havde bidraget til bogen f.eks. med sine vurderinger af Jørgen Aabyes hovedværker, inspirationer og betydning dengang og nu. Til gengæld får vi enormt meget personalhistorie og udførlig oplysning om kunstnerens menneskelige relationer og varme personlighed, ikke uden en del gentagelser. Det er, som om bogen har manglet en afsluttende redigering.

Anmelderen er ikke specielt kunsthistorisk kyndig, men mener dog, at navnene på nogle af de kunstnere, Aabye har beundret på Louvre 1931 er forkert gengivet s. 85. Han skal have beundret ”Delachoe og Pousin” – jeg vil foreslå de berømte Delacroix og Pousin. Sammesteds nævnes en ”Charderi”, som har glædet ham uhyre meget, og som han håber, han har lært en del af. Mon ikke der menes Cezanne, som vi på anden måde ved, Aabye var inspireret af? Og ”Veronna” er det Veronese? – Med fare for at virke kværlantisk vil jeg endelig på s. 36 ”tegning af en engel, 1886”, der vises i et afsnit om Aabyes re-

ligiøse malerier, bestride, at der er tale om et originalt kunstværk. Utvivlsomt er det en øvelsestegning fra hans studietid, en aftegning af den ene af de to englebasser nederst på Raphaels yderst populære maleri Den Sixtinske Madonna, som også dengang må have været tilgængelig i datidens reproduktionsteknik.

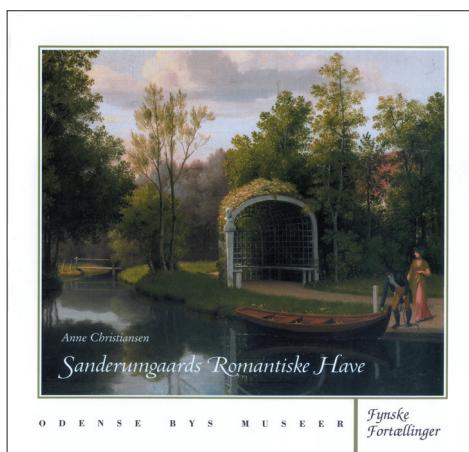
Kritiske bemærkninger betyder dog ikke, at bogen ikke kan læses med godt udbytte. Det er helt befriende at læse om en maler, der ikke var miskendt i samtid, ikke sultede eller blev sindssyg eller døde tidligt. Aabye havde et godt liv, nød al tænkelig anerkendelse og blev også højt værdsat som menneske.

DA

Anne Christiansen: Sanderumgaards Romantiske Have set med Eckersbergs og andre kunstneres øjne o. 1800, Odense Bys Museer. Udgivet i serien Fynske Fortællinger, 2010, 132 sider.

Året 2010, kan man roligt sige, har stået i Johan Bülow's tegn. Siden Rhodes stilfærdige biografi om ham i 1961 har han stort set været glemt, i hvert fald på Fyn. Men i de seneste år har det været som stilhed før storm. I kulissen har mange arbejdet for, at hans store værk på Sanderumgaard, nemlig den flere tønder land store romantiske have, måtte komme til ære og værdighed igen. Haven blev så åbnet på bedste vis i slutningen af maj 2010 under royal bevågenhed, mens myggene gjorde honnør i den varme forårssol. Samme dag blev dørene slået op for en større udstilling om Bülow's have på Fyns Kunstmuseum. Kataloget blev til en hel bog om de kunstnere, der i havens unge år på Bülow's foranledning kom og gjorde studier af haven, og dermed sikrede, at den for altid blev for-eviget.

Bogens og udstillingens hovedattraktion er de malerier, som den unge Eckersberg gjorde i begyndelsen af 1800-tallet. De har været til restaurering og vises nu for første gang for offentligheden. Som tilfældet ofte er

med skilderier fra Guldalderen, er de små, kun ca. 40 x 60 cm i størrelsen. Af samme grund må man undre sig over, at malerne formår at få så mange detaljer med. Men her var Eckersberg en mester, og det er ikke uden grund, at 1800-tallets kunsthistorikere så ham som det danske maleris fader. Men alt var ikke nyt, i hvad Eckersberg foretog sig.

På mange måder står hans malerier af haven midt mellem oplysningstid og romantik, ganske som haven i øvrigt gør det. Når Eckersberg lader en bonde komme gående med sin le i forgrunden af den gamle hovedbygning på Sanderumgaard, er det ret og slet som staffage, for bonden interesserer ham ikke, sådan som det ellers mere og mere blev tilfældet senere hen i århundredet. Her hviler han tydeligvis endnu i 1700-tallet. Helheden i landskabsmaleriet peger derimod fremad. Alle ni Eckersberg-malerier er flot gengivet i bogen, og det er vel første gang, at de samlet gengives i farve på et og samme sted. Alene af den grund er bogen en investering værd.

Bogen leverer også på anden vis ny indsigt. Det er Anne Christiansens store fortjeneste at opdage, at tidligere skribenter om Eckersberg har taget fejl, når det gælder forholdet mellem malerierne og de raderinger, som samtidig blev gjort af haven af kobberstikkeren J.F. Clemens. Her har man troet, at Eckersberg gik den korte vej og brugte stikene af Clemens som forlæg, men i virkelig-

heden gik det den anden vej; det var Clemens, der lånte af Eckersberg. Tesen kan ikke endelig bevises, men man må sige, at Christiansen dygtigt leverer skyts for sandsynligheden.

Det er i det hele taget en fornøjelse at læse bogen. Billederne og kunstnerne står selvsagt i centrum, mens herregård og Bülow nedtones, men sådan må det være, hvis man vil grave et stik dybere. Gennemgangen suppleres fint med uddrag af Bülows selvbiografi og af de dagbøger, som han med undtagelse af de første år hvert år førte efter i 1793 at have gjort Sanderumgaard til sit nye hjem. Bogen er samtidig velillustreret. 83 illustrationer på 132 sider, det er ganske flot! Bogen tjener Fyns Kunstmuseum til ære.

LB

Byens liv - Odense i middelalder og renæssance. En udstilling om Odenses storhedstid på Møntergården, Overgade 48, Odense.

Det hænder ikke hver dag, at der åbner en ny udstilling om Odense i middelalder og renæssance. Ikke desto mindre skete det i 2009 i den gamle Møntergård, som alt for længe har stået halvtom hen. Stedet er velvalgt, og det er en glæde at se, at udstillingen tænker bygningen med ind i sin fortælling, ja, man kan endda sige, at bygningen er gjort til udstillingens største attraktion. Alene derfor er udstillingen et besøg værd.

Det har lang tid heddet sig, at udstillinger i gamle huse var en af 1800-tallets misforståelser. Sådanne huse gav slet ikke plads til alt det nye, som teknikken i dag kan, har kritikken lydt, og så var der ingen vægplads men derimod døre og vinduer alle vegne. Men da teknikken til stadighed flytter sig, kræver moderne formidlingsformer i dag mindre plads end tidligere, og da arkitektur er blevet en attraktion ved udstillinger igen, er også brugen af gamle rum ved at komme til ære og værdighed. Alligevel er det nyttigt at holde fast i, at gamle rum er vanskelige at arbejde med. Rummenes former kan ikke

ændres men ligger fast, ligesom man skal overholde klausuler om at nagelfast inventar, gulve med mere ikke må ændres. Derfor skal tilrettelæggere hele tiden føje sig efter bygningen. Dette har udstillerne løst fremragende.

Respekten for de gamle rum viser sig ved, at alle montrer konsekvent er holdt ude fra væggene, så intet skygger for rummets dimensioner. Den gamle kamin i stueetagen er illuderende gjort til en moderne pejs, som man kan sætte sig foran for at slappe af eller læse. Prøv det selv. Det er sjovt. Måske allerdygtigst er bygningens gamle trapperum, som er helt umulige udstillingsrum, udnyttet til at fortælle om Møntergårdens egen historie. Bygherren Falk Gøye vises her i al sin renæssancepragt, og der er sat plancher op, der viser, hvor meget tømmer og sten der i sin tid blev anvendt. Hertil er føjet en videofilm, der viser den lange vej fra fældning af træ til brugbart tømmer i rette mål. Alt i bygningen er jo blevet til med de bare hænder, hvis nogen skulle have glemt det.

Udstillingen fortæller både om middelalder og renæssance. De to tidsperioder definerer hjemmesiden som årene 900-1660 – udstillingen er selv tavs herom. De godt 700 år var præget af gode tider for Odense. År 900 kunne byen vel knap nok kalde sig en by, for den var ikke mere end en stor landsby. Men så blev den centrum for stiftet Fyn, en konge blev myrdet i Skt. Albani Kirke og helgenkåret, og et af Danmarks ældste klostre blev grundlagt. På den måde fik Odense både kongemagtens og kirkens bevågenhed, og det gav vækst. I de følgende århundreder steg handelen troligt, og hvis man en stund ser bort fra nedgangsperioden efter Den sorte Død i årene 1350-1450, blev byen hele tiden større. Byens blomstringstid indtraf fra slutningen af 1400-tallet og små 200 år frem. Svenskekrigene i 1600-tallet markerer slutningen på eventyret. På den måde er det en positiv historie, som udstillingen har som grundstof.

Møntergården har syv rum i stueetagen og syv på første sal. Det kunne have givet en

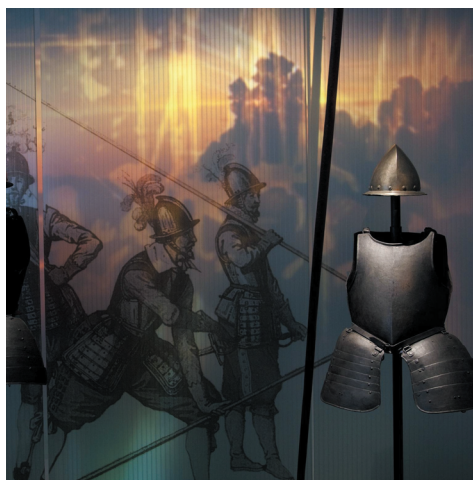
ligelig fordeling af middelalder og renaissance. Så enkelt har tilrettelæggerne dog ikke villet det. Renæssancen er løbet med næsten al opmærksomheden. Sølle tre rum har middelalder fået, eller knap en halv stueetage. Denne disposition er svær at forstå, og de uheldige konsekvenser for middelalderen er åbenbare. Det skal jeg vende tilbage til. Men for en god ordens skyld er det på sin plads først at præsentere udstillingens opbygning i hovedtræk.

Udstillingens opbygning

Man kommer ind i udstillingen fra den indre gård i stueetagen. Første rum er et intro-rum. Her er stærke farver, bevægelse på væggene i form af mennesker i silhuet og en tekst, der fortæller, at den besøgende i de følgende rum vil få en forklaring på, hvorfor Odense, der engang var en storby, endte med at blive en provinsby. Argumentet for at Odense var en storby, er Braunius' kort over Odense fra 1593, hvor byen ses fra syd. Kortet er sat op i stort format midt i rummet. Herefter følger en række kronologiske rum. Første rum omfatter de ældste tider med drabet på Knud den Hellige som højdepunkt. Det næste er senmiddelalderens og fortæller om byens gilder og lav og deres samarbejde med kirken. I det tredje rum træder vi et øjeblik ind i klostrets verden.

Herefter er middelalderen forbi, og renaissance og reformation kan introduceres, samtidig med at vi præsenteres for en af skikkelserne fra Odense dengang. Det er den gamle klosterforstander Christian Poulsen, som blev sat til at afvikle gamle institutioner fra middelalderen og erstatte dem med moderne protestantiske. Nu følger to rum, der henholdsvis præsenterer tidens handelsvarer og tager os med ind i hjemmet for at se på brugsgenstande og madlavning. Stueetagen slutter med at dvæle ved endnu en skikkelse fra renaissance, bygherren Falk Gøye.

Oppe på første salen kan man gå ad tre veje. Man kan fortsætte op ad trappen til loftsetagen. Her er der et flot udsyn til tagkonstruktionen, men der er også sat en stor

model af byen Odense op, som den ser ud nu, og som man kan genfinde middelalderens og renaissanceens bygninger på. Her kan man virkelig falde i staver og glemme tid og sted. Man kan også gå ind i den store sal til højre, hvorfra der lyder elegante baroktoner. Her er byens elite præsenteret med hovedvægten på to af tidens førende skikkelser, dronning Christine fra o. 1500 og byens borgmester Thomas Brodersen, der styrede Odense under svenskekrigene 1657-1660. Her falder også svaret på udstillingens spørgsmål om årsagen til Odenses fald fra tinderne. Det var kongens skyld. Den tredje vej er at gå ned ad den lange gang til venstre og opsøge de tre små rum, der er hen ad gangen. Her kan man møde et rum om apotekerer Cornelius Hamsfort og tidens sundhedstilstand, et rum med en retssag fra 1600-tallets begyndelse, hvor man selv kan være med som dommer, og et rum der viser tidens krigskunst.

Slutteligt kan man gå gennem Møntergårdens gamle pragtsal ud mod Overgade, der nu er omdannet til bibliotek, og tage trappen ned til museumsbutikken, hvor man løste billet. Man er tilbage ved udgangspunktet.

En moderne udstilling

Har man så mødt noget nyt og anderledes undervejs? Bestemt! Ikke mindst på det udstillingstekniske område er der megen

opfindsomhed. Muligvis vil de fleste ikke engang tænke på det, men over alt ledsages man diskret af lyd, som understøtter det tema, der behandles i udstillingen, I klostret slår kirkeklokken, i køkkenet høres lyden af madlavning, slagmarken er larmende osv. Det er forførende og stemningsmættet.

Ulempen opstår i det øjeblik, man bliver for længe i et rum, for så begynder båndet forfra, og skulle man blive så grebet, som jeg f.eks. gjorde i det store rum med barokmusik, så nåede jeg at høre den lille sekvens 10 gange. Det er rent ud sagt uudholdeligt. Jeg har også været der med studerende for at samtale om udstillingen. Også det er næsten plat umuligt, for man skal råbe til hinanden for at overdøve musikken. Så fungerer appellen til lugtesansen bedre. I rummet med handelsvarer er nærværet af selve materialerne så stærk, at man får dem i næseborene på en behagelig måde. Årsagen til denne succes er også, at duft kun bruges en gang imellem. Lyden skal partout være med over alt, og bliver man først opmærksom på den, er den næsten klaustrofobisk i sin virkning. I en spillefilm kører der jo heller ikke underlægningsmusik uafbrudt, men bruges med måde for at fremme en stemning, når det er påkrævet. I udstillingen har begejstringen over lyden som stemningsfremkaldende helt taget overhånd. Det må betegnes som en begynderfejl.

Det er derimod et positivt træk, at originale genstande, der kan tåle det, må berøres. Derved kommer udstillingen tæt på gode oplevelser under besøg i gamle bygninger, hvor man tit får lyst til at mærke efter på et anvendt materiale. Det er en glæde at få lov til at røre ved den store albertavle fra Vor Frue Kirke eller de gamle søjler af granit i samme middelalderrum. Det øger genstandenes nærvær og smitter positivt af på hele udstillingen. Andre genstande, der skal beskyttes, er naturligvis gemt bag montre. Om monterne gælder, at disse er af vekslende udseende og helt tilpasset det, der udstilles. De fungerer bare godt. Teksten er også varierende opsat. Kopier af originale genstande forekommer i udstillingen, men kun når an-

dre muligheder synes udtømt. Det fungerer således vældig fint at lade handelsrummet være udstyret med nye trætonder, alskens remedier af træ, nyvævet hør og silke osv., for udvalget er bestemt af en bevaret inventarliste fra en af renæssancetidens købmænd og kan ikke anfægtes.

Der eksisterer et afslappet forhold til computere i udstillingen. Da brugen af computere kom frem, blev de anvendt vildt ubehersket ligesom lyden i denne udstilling. Nu er man blevet klogere. Der kører oplysende film på små skærme, når det passer, og det passer f.eks. fint, hvis man skal lære om madlavning i et renæssancekøkken. Der er rollespil med computer i retslokalet, hvor gæsten får mulighed for at dømme i en sandfærdig sag fra renæssancen. Og der er uddrag af dronning Christines hofholdsregnskaber, som kører på væggen, så gæsten kan blive indfanget af de mange dagligdags oplysninger, uden at alt nødvendigvis skal forklares. Men der er også mere tvivlsomme indslag, som når en række små computerskærme findes mellem to ægte søjler fra en kirke, hvis oprindelse ikke er kendt, og skærmene ikke har anden funktion end at smække ord fra middelalderen op i farvestærke opløsninger. Det ligner mest af alt en installation, som tilrettelæggerne har haft lyst at afprøve virkningen af. Måske for at vise et møde mellem fortidens faste form og nutidens flygtige.

Den er imidlertid hverken oplysende, underfundig eller æstetisk nødvendig, og når den tilmed er opsat i et af de i forvejen for få rum til middelalderen, er det spild af plads.

Den røde tråd

Det er en svaghed ved udstillingen, at den ikke er komponeret stramt nok. Den bærer titlen "Byens liv", hvad allerede bannere uden for bygningen fortæller, men i udstillingens første rum lyder første sætning, at dette er historien om, hvorfor Odense gled fra at være storby til at blive provinsby. Det er to ret forskellige røde tråde, der dermed opridses. Hvilken skal man tro på? Udstillingens rum fortæller afgjort mest om byens liv.

Byens storhedstid virker som et sekundært tema. Det kræver faktisk erfaring med at gå på udstilling, hvis den besøgende skal kunne håndtere to så forskellige tilgange, og da svaret med årsagen til Odenses fald er skjult inde i afsnittet om svenskekrigene, virker dette spørgsmål en smule påklistret. Under alle omstændigheder er denne tråd i sin nuværende form ikke tydelig nok at følge.

At sætte to problemstillinger op virker ambitiøs, men udstillingens egentlige problem er, at den ikke er styret nok. Når man kommer ud fra den, har man absolut ingen fornemmelse af, hvilken udvikling Odense har gennemløbet i disse mere end 700 år. Den udvikling, som blev opridset i begyndelsen af denne anmeldelse, er intetsteds fortalt, den skal man kende på forhånd for at få noget ud af det. Og det nytter ikke at tro, at smarte effekter kan erstatte den manglende grundfortælling. Det øger højst forvirringen og får et udstillingsbesøg til at ligne en indkøbstur, hvor man har glemt, hvad man kom efter.

Det går allerede galt i første rum. Her dominerer det tidligst kendte kort over Odense, det af Branius gengivne stik af Odense, udgivet i Köln i 1593, gennemstukket af mærkværdige genstande. Den udtalte præmis er vel, at dette kort illustrerer Odenses storhed og internationale formåen under renæssancen. Men det formuleres ikke. Det er første fejl. Det skulle klart have stået, at dette kort var møntet på en europæisk offentlighed for at vise det gode selskab, Odense var i. Så vil Odense som storby blive forstået. Når dette ikke sker, indtræffer det modsatte, at museumsgæsten vil sammenligne kortet med det Odense, som han eller hun kender i dag, og blive bekræftet i den nærliggende slutning, at Odense var lille og ubetydelig dengang. Eller det stik modsatte oplevelse end af oplysningen om storhed på kortet. Dette kunne være imødegået ved at sætte Branius' internationale stil over for en model af Odense anno 900, som ville have vist en landsby uden et eneste fast stenhus men med langhuse bygget over et skelet af tømmer, fyldt ud med

lerklinede vægge og med strå på taget. Dette er fejl nummer to. Rammerne for fortællingen sættes ikke fra starten. Det er som om, man kun har villet stryge sit publikum med hårene og ikke stillet krav til det.

En meningsfyldt rejse ind i fortiden kommer ikke af sig selv, den skal guides. Og god guidning sker, når fagfolk sætter en sikker kurs, som scenografer og teknik understøtter.

Den sammenklemtede middelalder

De første rum på en udstilling er altid vanskelige at komponere. Den besøgende har endnu ikke sadlet om fra virkeligheden udenfor og er ikke blevet indfanget af emnet som længe fremme i udstillingen. Det er derfor lidt af en nyser at skulle få nogle hovedlinjer fortalt om middelalderens dagligdag i sølle tre rum. Det lykkes da heller ikke. Det hele virker lidt tilfældigt, præsenteret uden en sikker kurs.

Det mest vellykkede rum er klostret. Her er rummet lille, og man skal egentlig bare igennem, så faren for, at det bliver et gennemgangsrum, er stor. Men ved at føre publikum skråt igennem og placere en kutteklædt munk i en kiste i gulvet i synsfeltet skråt for, bliver man nødt til at standse op. Samtidig er rummet mørkere og mere tyst, da kun en klokke af og til lyder. Det er fint. Illusionen lykkes et kort øjeblik. Men man bliver hurtigt skuffet. Når man ser til den modsatte side, forventer man et kirkerum, men hvad får man? En fortælling om klokkestøbning og klosterkøkkener. Det var aldrig sket, hvis udstillerne ikke havde været i pladsmangel.

Det er også et godt greb i rummet forinden at lade kirke og håndværk mødes for at fortælle om fællesskabets betydning. Den fantastiske altertavle fra Vor Frue kommer f.eks. til sin fulde ret. Men der fortælles mange historier i dette rum og om mange forskellige emner, og det er ikke let at finde rundt i, hvilken tekst der hører sammen med hvilke genstande. Overskriften for rummet skulle have været som en bjælke, den besøgende ikke kunne undgå at se. Derfor er rummet i

sin helhed ikke vellykket.

Det samme kan man sige om det første rum, som har middelalderens ældste århundreder som tema. Der er nogle gode enkelte montrer som f.eks. den med salg af skind og fundne mønter. Videofilmen med vikingeborgen på Nonnebakken er også god og instruktiv. Den optegnede borg på væggen viser den besøgende, hvor i Odense den har ligget. Dette topografiske aspekt er derimod udeladt ved behandlingen af Knud den Hellege. Her er ingen Skt. Albani Kirke, ingen rekonstruktion af en trækirke og ingen visen hen til domkirken. Derved kommer kong Knud, der er vist på et 1800-tals maleri, til at fremstå som et underligt uvedkommende appendiks til byens liv, fragmentarisk og løsrevet, og pointen - at kongemagt og kirke i sammenhæng giver vækstbetingelser for Odense - udebliver så aldeles.

Den historie havde jeg hellere set fortalt end vognhjulet, der fortæller om afstande til Nyborg. Som om alle gæster på Fyn absolut kommer fra Sjælland!

Om at fordybe sig

Moderne teori om udstillinger har igen og igen fremhævet genstanden som det centrale. Og med rette. Dette lever udstillingen på Møntergården helt op til. Igen og igen møder man smukke opsætninger med genstanden i centrum. Men hvad får man så at vide om det udstillede? Ja, er genstanden en gruppegenstand, dvs. at den er i en montre sammen med andre ting, som fortæller om et bestemt emne, er dette emne introduceret med tekst.

Vil man derimod vide noget om den enkelte genstand, lades man i stikken. Der er intet om de enkelte genstande. Den oprindelige mening var vist nok, at sådanne oplysninger skulle have været på nettet, men af en eller anden grund er de aldrig kommet det. Det kan sådan set også være lige meget, for hvem ville tjekke en genstand på nettet, når man kommer hjem? Nej, informationen skal være tilgængelig på stedet, der hvor man har brug for den. Og forældre eller bedstefor-

ældre har brug for den, hvis de skal kunne fortælle meningsfyldt for børnene om det, de ser, og den nysgerrige skal kunne få sin nysgerrighed stillet. Ellers bliver et museumsbesøg kun til tant og overflade. På nogle museer findes en sådan information på sedler som man kan konsultere ved indgangen til rummet, nogle bruger kataloger, eller man kan få udleveret en medbragt høreguide, som har informationerne.

Som det er nu, står det intetsteds, hvor de store flotte granitsøjler i middelalderrummet kommer fra, man skal vide det på forhånd. Hvis nogen gerne vil vide, hvilke bibelske personer der er på altertavlen i samme rum, eller hvad motivet på den er, så er der heller ingen hjælp at hente. Og sådan er det desværre hele vejen igennem udstillingen.

Dette kan ikke undskyldes og er udstillingens største mangel overhovedet. At ingen har gjort noget for at rette op herpå siden åbningen, som fandt sted for mere end et år siden, er lige så utilgiveligt, som det er ubegribeligt. Hvad anser man egentligt sit publikum for på Odense Bys Museer? Shopper? Stop op her eller lad være. Køb det ene, køb det andet. Der er ingen mening med noget som helst, og varedeklARATIONER har vi for længst afskaffet. De er for kedelige. Hvis det er holdningen, så lad være med at lave flere udstillinger. Det er spild af tid for en besøgende.

Afrunding

Byens liv - Odense i middelalder og renæssance er en blandet fornøjelse. Udstillings-teknisk er den flot og varieret, og det er et højdepunkt at se, hvordan de gamle rum på Møntergården spiller op ad fortællingen om renæssancen. Besøget på loftet bør ingen snyde sig selv for. Langt de fleste genstande står smukt i altid interessant udformede montrer, og så er det en glæde at se, hvor meget, der er overleveret om de gamle perioder alene i Odense. Manglerne ligger i en uklar fortælling og et fatalt fravær af information om de enkelte genstande.

LB